IRFAN
AKADEMIYASI
ILM · TA'LIM · TARAQQIYOT

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

ZAMONAVIY FILOLOGIYA VA TIL TA'LIMI

NAZARIYA, AMALIYOT VA INNOVATSION YECHIMLAR

NOYABR

TOSHKENT
O'ZBEKISTON

HAZIL-MUTOYIBANING PRAGMATIK ASPEKTLARI: ILLOKUTIV KUCH VA PERLOKUTIV TA'SIRNING SAQLANISHI MUAMMOSI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
mustaqil tadqiqotchisi p.f.f.d
Baydjanova Iroda Abdullayevna

https://doi.org/10.5281/zenodo.24142894

Hazil-mutoyiba nafaqat semantik, balki pragmatik hodisa ham hisoblanadi. Pragmatik tilshunoslik nuqtai nazaridan hazil - bu ma'lum kommunikativ maqsadlarga erishish uchun ishlatiladigan nutqiy harakat. J.L.Ostin va J.R.Serl tomonidan ishlab chiqilgan nutqiy aktlar nazariyasi hazilning pragmatik tabiatini tushunishga yordam beradi. Mazkur tezisda hazil-mutoyibaning pragmatik aspektlari, xususan illokutiv kuch va perlokutiv ta'sirning tarjimada saqlanishi muammosi tahlil qilinadi.

Nutqiy aktlar nazariyasiga ko'ra, har qanday nutqiy ifoda uch jihatga ega: lokutiv akt (so'zlarni talaffuz qilish), illokutiv akt (nutqiy harakat bajarish - da'vo qilish, buyurish, va'da berish va h.k.) va perlokutiv akt (tinglovchida ma'lum ta'sir hosil qilish). Hazil ham nutqiy akt sifatida bu uchala jihatga ega. Hazilning illokutiv kuchi - tinglovchini kuldirish, ko'ngilini ko'tarish yoki biror narsaga bilvosita munosabat bildirish maqsadi. Hazilning perlokutiv ta'siri - tinglovchida hosil bo'ladigan hissiy reaktsiya (kulgi, zavq, hayrat).

"Shum bola" asarida hazil-mutoyibaning illokutiv kuchi turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Ba'zi hazillar sof entertaining funktsiyaga ega - ular faqat kuldirish, o'quvchini zavqlantirish uchun mo'ljallangan. Boshqa hazillar didaktik funktsiyaga ham ega - ular kulgi orqali ma'lum axloqiy yoki ijtimoiy xabarni yetkazadi. Yana boshqa hazillar tanqidiy funktsiyani bajaradi - ular ijtimoiy illat yoki salbiy xatti-harakatlarni hazil orqali fosh qiladi. Tarjimada bu illokutiv funktsiyalarning hammasini saqlash muhim.

Perlokutiv ta'sir - hazilning yakuniy maqsadi. Hazil muvaffaqiyatli deb hisoblanadi, agar u tinglovchida (o'quvchida) kutilgan reaktsiyani - kulgini hosil qilsa. Ammo kulgi - murakkab psixofiziologik hodisa bo'lib, u madaniy, ijtimoiy va individual omillarga bog'liq. Bir madaniyat vakili uchun kulgili bo'lgan narsa boshqa madaniyat vakili uchun tushunarsiz

yoki hatto haqoratli bo'lishi mumkin. Shuning uchun hazil tarjimasida perlokutiv ta'sirni saqlash eng qiyin vazifalardan biri hisoblanadi.

Hazilning pragmatik muvaffaqiyati uchun bir qator felicity conditions (muvaffaqiyat shartlari) bajarilishi kerak. Birinchidan, tinglovchi hazilni hazil sifatida anglashi kerak - ya'ni hazil intentsiyasini tushunishi kerak. Ikkinchidan, tinglovchi hazilning semantik mazmunini tushunishi kerak. Uchinchidan, tinglovchi hazilning madaniy kontekstini bilishi kerak. To'rtinchidan, tinglovchining emotsional holati hazilni qabul qilishga mos bo'lishi kerak. Tarjimada bu shartlarning barchasi saqlanishi kerak.

Hazil-mutoyibaning pragmatik aspektlarini tarjima qilishda bir qator muammolar paydo bo'ladi. Birinchi muammo - hazil intentsiyasining signallanishi. Har bir tilda hazil o'z signallari bilan (intonatsiya, leksik markerlar, sintaktik konstruksiyalar) belgilanadi. Maqsad tilda bu signallar boshqacha bo'lishi mumkin. Tarjimon asl matndagi hazil signallarini maqsad tilga mos signallar bilan almashtirishi kerak.

Ikkinchi muammo - illokutiv kuchning o'zgarishi. Ba'zi hollarda hazilning illokutiv kuchi tarjimada o'zgarib qoladi. Masalan, asl matndagi yengil hazil tarjimada keskinroq yoki aksincha, asl matndagi keskin satira tarjimada yengilroq bo'lib qolishi mumkin. Bu illokutiv kuch o'zgarishi asarning umumiy ohangiga ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchi muammo - perlokutiv ta'sirning yo'qolishi. Eng qiyin holat - bu asl matndagi hazil tarjimada umuman hazil sifatida qabul qilinmasligi. Bu holat madaniy spetsifik hazillarda ko'p uchraydi. Masalan, o'zbek madaniyatidagi ma'lum stereotiplarga asoslangan hazil ingliz o'quvchisi uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin va shuning uchun kulgi reaktsiyasini hosil qilmaydi.

"Shum bola" asarining pragmatik tahlili hazillarning turli illokutiv funktsiyalarini aniqlash imkonini beradi. Asardagi hazillarning ko'pchiligi murakkab illokutiv tuzilmaga ega - ular bir vaqtning o'zida kulgi uyg'otish, axloqiy saboq berish va ijtimoiy tanqid qilish funktsiyalarini bajaradi. Bu ko'p funktsiyali hazillarni tarjima qilish ayniqsa qiyin, chunki barcha funktsiyalarni bir vaqtda saqlash talab qilinadi.

Ingliz tiliga tarjimada pragmatik aspektlarni saqlash o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ingliz kommunikativ madaniyati o'zbek kommunikativ madaniyatidan sezilarli farq

qiladi. Ingliz madaniyatida hazil ko'pincha understatement (kamaytirib ko'rsatish) va self-deprecation (o'zini kamsitish) orqali ifodalanadi, o'zbek hazili esa ochiqroq va emotsionalroq bo'ladi. Tarjimon bu farqlarni hisobga olib, hazilning pragmatik ta'sirini maqsad madaniyatga moslashtirishga majbur bo'ladi.

Rus tiliga tarjimada pragmatik aspektlar boshqacha xarakterga ega. Rus kommunikativ madaniyati o'zbek madaniyatiga ko'proq yaqin - ochiq emotsionallik, bevosita muloqot uslubi har ikkala madaniyatda ham mavjud. Bu yaqinlik tarjimonda hazilning pragmatik jihatlarini saqlashda ma'lum darajada qulaylik yaratadi. Ammo rus va o'zbek hazil an'analari orasidagi farqlar ham hisobga olinishi kerak.

Pragmatik ekvivalentlikka erishish uchun tarjimon bir nechta strategiyalardan foydalanishi mumkin. Birinchi strategiya - pragmatik adaptatsiya, ya'ni hazilning pragmatik jihatlarini maqsad madaniyatga moslash. Ikkinchi strategiya - pragmatik eksplikatsiya, ya'ni implitsit pragmatik ma'noni ochiq qilish. Uchinchi strategiya - pragmatik kompensatsiya, ya'ni yo'qolgan pragmatik ta'sirni boshqa vositalar orqali qayta tiklash.

Xulosa qilib aytganda, hazil-mutoyibaning pragmatik aspektlari tarjimada muhim o'rin tutadi. Illokutiv kuch va perlokutiv ta'sirni saqlash hazil tarjimasining muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. "Shum bola" asarining tarjimalarini pragmatik tahlil qilish hazilning kommunikativ tabiatini chuqurroq tushunish va tarjima strategiyalarini takomillashtirish imkonini beradi. Tarjimon pragmatik ekvivalentlikka erishish uchun turli strategiyalarni qo'llashi va maqsad madaniyatning kommunikativ normalarini hisobga olishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 167 p.

2. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: CUP, 1969. – 203 p.

3. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.

4. G'afur G'ulom. Shum bola. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015. – 224 b.

5. Hatim B., Mason I. Discourse and the Translator. – London: Longman, 1990. – 258

p.

6. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.

7. Grice H.P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. – New York: Academic Press, 1975. – Vol. 3. – P. 41-58.